

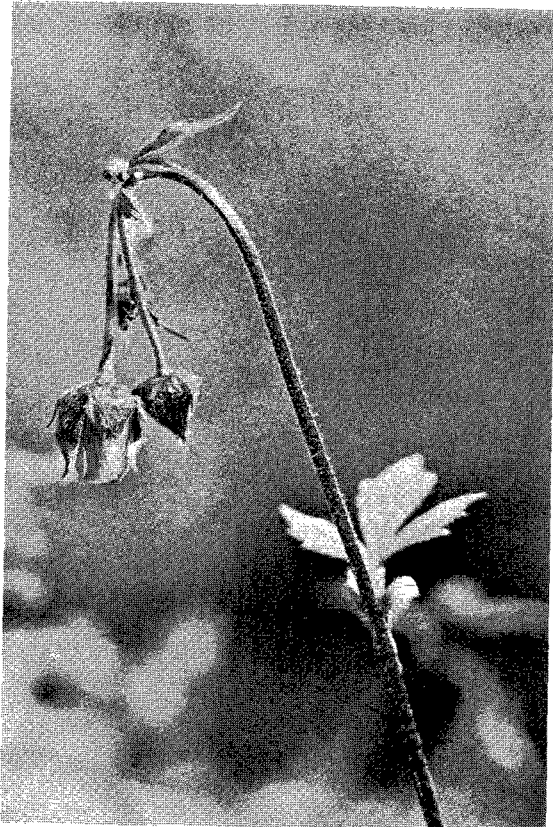
De flora rond Breda in het verleden en thans

door B. Husson

Over de plantengroei rond Breda zijn we van oudsher redelijk goed geïnformeerd. Al in 1826 en 1828 verscheen de 'Eerste resp. Tweede Naamlijst van zichtbaarbloeiende planten, welke in de omstreken van Breda gevonden worden' van Kuyper van Wäschpenning, waarin in totaal 512 soorten opgesomd worden. Helaas wordt niet altijd duidelijk waar welke soorten gevonden zijn. In de soortenlijst komt een groot aantal soorten voor die thans verdwenen zijn of erg zeldzaam geworden zijn, zoals eenbloemig wintergroen, herfstschroeforchis, soldaatje, harlekijn, dwergglas, bolderik en muizestaart. Belangstellenden kunnen dit boekwerkje in het stadsarchief inzien.

Van 1868 tot 1875 was een zekere Van Aken actief op floristisch gebied. Het zal geen verwondering behoeven te wekken, dat deze man apotheker van beroep was. In zijn opgaven komen we een aantal bekende soorten tegen, die ook nu nog op de opgegeven vindplaatsen aanwezig zijn, zoals knikkend nagelkruid, witte rapunzel, slanke sleu-

Knikkend nagelkruid (foto: R. Wellner)

telbloem en eenbes in het Ulvenhoutse Bos en boswederik en adderwortel in het Liesbos, maar ook inmiddels verdwenen soorten als voorjaarszonnebloem (Ulvenhoutse Bos), kievitsbloem (weilanden in de Vucht) en waterlobelia (Galderse heide). Ook de Nederlandse Botanische Vereniging is enkele malen in de Baronie op excursie geweest o.a. in 1852, 1911 en 1916. Tijdens de laatste excursie zijn in totaal 455 hogere planten aangetroffen. Deze gegevens zijn redelijk goed te lokaliseren aan de hand van de opgegeven 'kwartierhokken', die globaal te vergelijken zijn met de huidige kilometerhokken op de tegenwoordige topografische kaarten.

Verder is er nog interessante informatie te vinden in het Bredanummer van Natura (april 1928), dat uitgegeven werd ter gelegenheid van het congres van de KNNV. te Breda en in de cursus 'De plantengroei rond Breda', die de legendarische florist Jan G. Sloff in 1942 voor onze afdeling heeft gegeven.

De Baronie behoort tot de gebieden in ons land (buiten de duinen) met eertijds een opvallende rijkdom aan plantesoorten en vegetatietypen, die een gevolg was van een grote verscheidenheid in geleidelijke overgangen in milieutypen. Breda ligt in de eerste plaats op de grens van enerzijds het laag gelegen klei-op-veen-poldergebied in het noorden en anderzijds het hoog gelegen zandgebied in het zuiden. Juist in dit overgangsgebied lagen vroeger in floristisch en vegetatiekundig opzicht zeer belangrijke natuurgebieden als de Binnenpolder bij Terheyden, de Vucht en de Haagsche Beemden. Ten aanzien van Breda lagen rond de eeuwwisseling gebieden met uitgestrekte voedselarme heidegebieden met drassige laagte, hoogveenresten en stukjes stuifzand met daartussen een groot aantal heideontginningen, die soms slechts uit een paar boerderijtjes bestonden. Dwars door deze gebieden lagen de bekenstelsels van de Mark en de Aa of Weerij, die een extra serie van gradiënten tot gevolg hadden van droge, voedselarme situaties op de heide naar vochtige, voedselrijke situaties in de beekdalen, terwijl in de dalen zelf zowel zanderige als lemige omstandigheden aanwezig zijn, die ook in de vegetatie tot uiting komen. Ook de invloed van de mens is van essentieel belang.

Achtereenvolgens zullen enkele gebieden ten noorden en ten zuiden van Breda de revue passeren met daarin een vergelijking van de situatie van 75 jaar geleden met die van 1982.

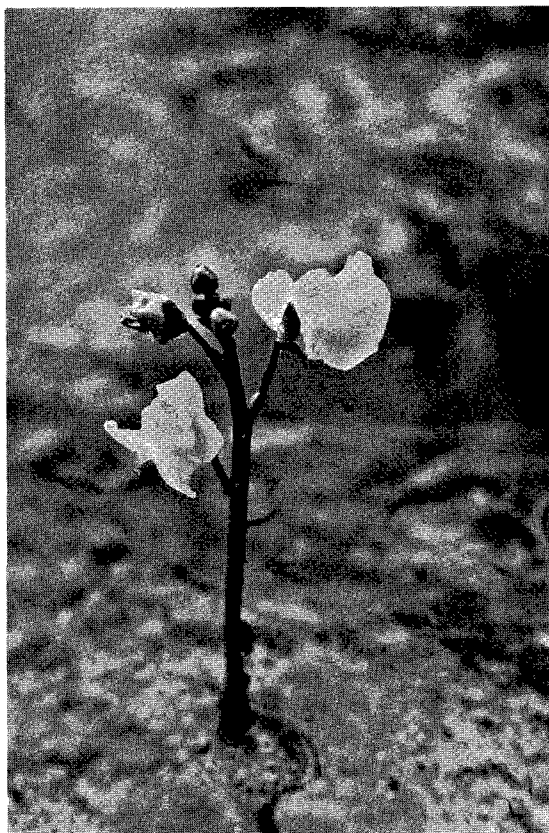
Bosanemonen (foto: R. Wellner)

In het gebied ten noorden van Breda viel ook vroeger weinig te beleven voor floristen. Een uitzondering hierop vormt, zoals gezegd, het grensgebied van zand en klei met o.a. de legendarische Binnepolder gelegen ten noordoosten van Terheyden.

Op de topografische kaart van 1911 staat het grootste gedeelte van de Binnepolder als veenmoeras ingetekend. De kern van dit ca. 130 ha grote gebied was ongeveer de Achterste Kooi (een eendenkooi, thans het staatsnatuureservaat 'Het Kooibosje van Terheyden'). Nog tot in de vijftiger jaren bestond het gebied uit een complex van schraalgraslanden, moerassen en een serie plassen met een grillige vorm, die echter al sterk verland waren, zodat nog maar enkele kleine oppervlakten open water aanwezig waren. Vegetatiekundig was het gebied van buitengewone waarde door het voorkomen van plantengemeenschappen, die òf toen al in landelijk opzicht zeldzamer waren òf die zelden in Brabant werden aangetroffen. Zeer bijzonder was de aanwezigheid van galigaan, die hier in uitgestrekte weiden groeide en van trilveenvegetaties met o.a. de orchideetjes *Sturmia* en *Malaxis*. Beide typen van begroeiingen wijzen op kwelsituaties.

In het open water komt de kikkerbeet-krabbescheer-gemeenschap voor met behalve de naam-

gevende soorten o.a. ook kleine lisdodde, water-violier, drijvend fonteinkruid en kranswieren. Op geïsoleerde plaatsen kwam de zeldzame naaldwaterbies-gemeenschap voor met naaldwaterbies, knolrus, vlottende bies, pilvaren, grasfonteinkruid, kleine waterweegbree en weer kranswieren. Van deze soorten komen alleen de naaldwaterbies en een kranswiersoort nog op enkele kwelplaatsen voor in de Haagsche Beemden. In een later stadium van de verlanding verschenen drijftillen met o.a. cyperzegge, grote boterbloem, pluimzegge, gevleugeld hertshooi, kleine lisdodde en padderus gevolgd door het trilveen, waarin tal van zeldzame soorten groeiden. Zo kwamen hierin o.a. draadzegge, ronde zegge, padderus, zompzegge, galigaan, kleine lisdodde, wateraardbei, waterdrieblad, *malaxis*, *sturmia*, moerasviooltje, drie soorten blaasjeskruid, rondbladig zonnedauw, moerasvaren, kamvaren, snavelzegge en tal van andere soorten voor. Ook blauwgraslanden waren ruim voorhanden met behalve pijpestrootje, blauwe knoop, tormentil, spaanse ruiter, grote pimpinel, tandjesgras, hondsviooltje en blauwe zegge ook bijzondere soorten als lage zegge, sterzegge, vlozegge, late zegge, veenreukgras, stijve ogentroost en 4 soorten uit het geslacht *Orchis*. Een soortenlijst uit 1946 vermeldt maar liefst 271 soorten!

Gewoon blaasjeskruid (foto: R. Wellner)

Van deze pracht is niets meer overgebleven. Nog in de vijftiger jaren is dit gebied definitief drooggelegd en opnieuw verkaveld. Een recente ruilverkaveling deed vervolgens ook de laatste natuurwaarden teniet. Alleen 'Het Kooibosje' is gespaard gebleven. Reusachtige pollen pluimzegge doen ons nog herinneren aan het vroegere moeras. Vergelijkbare gebieden op beperkte schaal vinden we in de reservaten in de Haagsche Beemden: Weimeren en vooral de Berk. In de dertiger jaren is hier een groot aantal veenputjes gegraven, die zich thans in allerlei stadia van verlanding bevinden. Helaas is er nog maar een enkel putje met open water en veel te veel putjes met uitsluitend moerasbos. Nog in de jaren vijftig kwamen in het trilveenstadium soorten voor als moeraskartelblad, slijkzegge, rondbladig zonnedauw en sturmia en in de blauwgraslanden o.a. vlozegge en sterzegge. In het kader van de ruilverkaveling Haagsche Beemden is een tweetal gemalen gebouwd, die de waterstand in de huidige reservaten nadelig hebben beïnvloed. In de veenputjes komen nog een aantal leuke soorten voor als ronde zegge, zompzegge, padderus, wateraardbei, waterdrieblad, kleine valerian, moerasviooltje,

moeraslathyrus en tot voor kort breedbladige orchis. Op de voormalige legakkers komt blauwgrasland voor met o.a. pijpestrootje, blauwe knoop, hondsviooltje, tandjesgras, tormentil, biezeknoppen, spaanse ruiter, grote pimpernel en blauwe zegge, terwijl recent ook de bleke zegge is teruggevonden.

Het gebied ten zuiden van Breda zal hier slechts globaal beschreven worden. Wie hier uitgebreid over geïnformeerd wil worden, wordt verwezen naar W.M. van de KNNV, nr. 146 'Het Stroomgebied van de Mark en Aa of Weerij's ten zuiden van Breda' door ons medelid Chr. Buiks en S. Geerts.

Rond 1850 was er ten zuiden van Breda een uitgebreid areaal heide aanwezig. Tegen het eind van de vorige eeuw begon men delen hiervan te ontginnen voor landbouwgrond of met naaldbos in te planten. Zo'n 75 jaar geleden was er nog veel heide te vinden. Pas in de dertiger jaren is de heide in het kader van de werkverschaffing op grote schaal ontgonnen. Alleen de heiden op de aller-slechtste gronden zijn gespaard gebleven.

De huidige droge heide (met struikheide) verschilt niet wezenlijk met die van vroeger. Soorten als

Klokjesgentiaan (foto: R. Wellner)

jeneverbes en gaspeldoorn zijn echter bijzonder schaars geworden. Goed ontwikkelde vochtige tot natte heide (met dopheide) zijn daarentegen vrijwel verdwenen. Slechts in enkele natuurreservaten worden nog restanten aangetroffen van dit type met o.a. beenbreek en klokjesgentiaan en op drassige plekjes witte en bruine snavelbies, veenbies, rondbladige en kleine zonnedauw. Zeer bijzonder wasren de dwergplantjes in vochtige karresporen op de heide met o.a. dwergbloem, dwergglas en draadgentiaan. Deze soorten zijn inmiddels al jaren verdwenen. Op een enkele plaats worden nog wel eens moeraswolfsklauw en kleine zonnedauw gevonden, maar daar houdt het dan wel mee op. In de vele vennen groeiden vroeger regelmatig waterlobelia, oeverkruid en witbloemige waterranonkel. Tegenwoordig vinden we er niet veel meer dan pijpestrootje. Uitgestrekte veenmoerassen waren aanwezig in het dal van de Bijloop en de Turfvaart nabij de Pannehoef met o.a. de Lokker, ten oosten van Zundert tegen de Landsgrens (Lange Gooren en de Krochten) en nabij Achtmaal (de Matjes). Het staatsnatuurreservaat de Lange Gooren en de Krachten laat op kleine schaal 3 verschillende typen veenmoeras zien. In het meest voedselarme (oligotrofe) gedeelte zijn o.a. veenbes, lavendelheide en draadzegge aanwezig, terwijl in het iets voedselrijkere (mesotrofe) gedeelte o.a. galigaanvelden te vinden zijn met verder veel gagel en elzen-wilgen-broekbosjes met klein glikkruid. Recent is hier ook het zeldzaam teer guichelheil teruggevonden. Het voedselrijke (eutrofe) karakter komt tot uiting in het voorkomen van o.a. gele plomp, grote lis-dodde, waterzuring en pijlkruid.

Zeer treurig is het gesteld met de vroegere, uiterst soortenrijke hooilanden langs beken, waarin o.a. slanke sleutelbloem, muskuskruid, bosanemoon, beekpunge, adderwortel, vrouwenmantel, grote pimpinel, knolsteenbreek en moerasstreepzaad een standplaats vonden. In een hooilandje in Hondsdonk waren daarnaast o.a. welriekende nachtorchis, grote muggenorchis en zaagblad aanwezig. Vooral de laatste soort groeit slechts onder zeer bijzondere milieu-omstandigheden. Zaagblad is zonder twijfel de zeldzaamste plant, die bij Breda gevonden is. Er is thans nog 1 vindplaats in de omgeving bekend. Door verwaarlozing (niet meer maaien) is bovenvermeld hooilandje veranderd in een brandnetelruigte. In allerlei overhoekjes kan men nog wel de moesdistel vinden. Wil men nog iets van de vroegere rijkdommen in beekhooilanden te zien krijgen, dan zal men het dal van het Merkske moeten opzoeken. Het is diep treurig dat Staatsbosbeheer hier (ongewild door eigen toedoen) nauwelijks een voet aan de grond krijgt bij aankoopopgaven.

Met de beekbegeleidende bossen is het gelukkig heel wat beter gesteld. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat de interessantste gedeelten of onderdeel uitmaken van boswachterijen (Ulvenhoutse Bos en Liesbosch) of in een particulier landgoed gelegen zijn. Hier vinden we nog steeds zeldzame soorten als rapunzel, eenbes en slanke sleutelbloem. De vegetatie van het Ulvenhoutse Bos verschilt met die van Hondsdonk en Valkenburg door de aanwezigheid van leem.

Dit komt tot uiting in het voorkomen van o.a. knikkend nagelkruid en moerasstreepzaad, die in de landgoederen afwezig zijn, terwijl daar juist veel zevenblad voorkomt.

Concluderend kan gesteld worden, dat veel van de botanische rijkdommen verloren zijn gegaan. Slechts in natuurreservaten wordt getracht om door middel van een zorgvuldig beheer de laatste restanten voor het nageslacht te bewaren. Veel zal daarbij afhangen van de deskundigheid van de betrokken beheerders. Op hun schouders rust derhalve een zware taak. Ook wij, natuurliefhebbers, dienen ons ten volle bewust te zijn en te blijven van onze verantwoordelijkheid in deze.

Uit de publikatie '300 seizoenen Natuurbeleving' van de jublerende afdeling Breda.

